

Iudit și Duci Cohen

Duci: *Mie îmi lipsește Timișoara.*

Iudit: *Mie nu-mi lipsește, dar eu iubesc Timișoara. Îmi place acolo. Cum să spun? Plec de acasă și mă duc acasă. Mă plimb pe străzi, parcă n-aș fi plecat! Știu fiecare colț, fiecare casă.*

Pe drum spre Lod, orașel de lângă Tel Aviv, mi se părea că aud vocile lui Iudit și a mamei mele, că le văd răsând și povestind așa cum le-am văzut adesea pe vremuri, în anii '80-'90. Era de parcă mă duceam acasă și așa m-am și simțit împreună cu Iudit, născută Ritter, și cu Duci, Desideriu Kohn sau Cohen, numele adoptat în Israel.

Amândoi trăiesc cu intensitate prin legăturile strânse cu copiii și nepoatele, cu prietenii, prin muzică și literatură. În locuința modestă domnește un climat de efervescentă intelectuală. Cu generozitate exuberantă, Iudit așterne gustări, vorbe calde, anecdote, povești de demult, înflăcărări pentru oameni, destine, cărți, muzică și tot ce e frumos și bun. Ea, plină de temperament, Duci, mai domol și chibzuit, amândoi deopotrivă pătrunși de pasiune. Ideile se încălesc, sentimentele se revarsă tumultuos, dar la sfârșitul după-amiezei petrecute împreună se cristalizează esențialul care îi animă pe amândoi.

Iudit, povestește-mi despre tine, despre părinți și bunici!

Iudit: Tatăl meu este de origine din Tinca, județul Bihor, care a aparținut de România din 1920. Străbunicul meu a fost unul dintre fondatorii comunității evreiești din Tinca, în 1830. Pe arborele genealogic al familiei suntem deja 300 de oameni pe aripa străbunicului. Mormântul lui are aproape 200 de ani și numele lui, Ionas Ritter, e citat în „Lexiconul evreilor din Ungaria”. S-a ocupat cu comerțul, avea un magazin mare, superb, în Tinca. Bunicul a murit de la o rană din război, iar magazinul a dat faliment. Tatăl meu n-a ajuns să dea bacalaureatul și a început să lucreze de foarte tânăr. La început s-a ocupat cu vânzarea de lemne, apoi, printr-un anunț de publicitate, a ajuns la Oravița, la familia Langer, și le-a înființat o tăbăcărie din care s-a născut fabrica de piele din Timișoara, de pe malul Begheului. Tata a rămas director până și pe vremea comuniștilor, după naționalizare.

Bunicul meu din partea mamei a fost rabin, absolvise școala rabinică la Viena. Era din Borod, între Oradea și Cluj. Au fost nouă frați, foarte mulți au murit de copii. Primul lui post a fost la Biserica Albă – un orașel în Iugoslavia, acum Serbia – apoi a ajuns la Oravița, unde a fost rabin ortodox peste 20 de ani. Comunitatea era mică, dar, în timpul războiului, reșițenii au fost mutați în Oravița¹ și astfel a devenit o comunitate destul de serioasă. Noi ne petreceam verile acolo, iar în timpul războiului ne-am refugiat la Oravița, pentru că în Timișoara locuiam lângă Uzina Electrică,

¹ În 1941-1942, evreii au fost deplasați din sate și localități mici în localități mai mari. Scopul era să fie concentrați în câteva centre mari, în vederea deportării.

o țintă pentru bombardamente.

Bunica mea, *rebețina*² mea, era din Aleșd. Era mică și drăguță, totdeauna la datorie. Era o gospodină desăvârșită, avea o cămară cu sute de borcane cu dulceață. În timpul războiului, când ne-am refugiat din Timișoara pentru câteva zile la Lugoj, au venit și ei din Oravița. Când s-au întors în curtea sinagogii, gemurile ei erau amestecate cu cărțile sfinte! A reieșit că, de fapt, nu nemții, nu armata germană nazistă a făcut ravagiile, ci vecinii antisemiți. Vineri seara sau de sărbători aruncau cu pietre în geam. Așadar, ei au suferit mult la Oravița. Emeric Marosi, care a fost *Roș Hakol*, președintele Comunității în Reșița, a scris o monografie despre evreii reșițeni, în care un capitol e dedicat bunicului meu. Eu i-am scris că, în timpul războiului, fasciștii au vandalizat sinagoga, dar el m-a corectat că, în realitate, au fost vecinii.

Ai amintiri din copilăria la Oravița?

Foarte vag. În '47 am fost ultima dată, aveam vreo unsprezece ani. Bunicii locuiau în curtea sinagogii. Nu a rămas nimic din sinagogă și nici din casa aia. Cimitirul, unde este înmormântat bunicul, a fost devastat și mormintele scrijelite cu înscrisuri fasciste. Nu mai există evrei în Oravița.

La bunici era o gospodărie *cașer* nemaipomenită. Bunica făcea castraveți murați în borcane de 20 de litri! (*Râdem*) Bunicul a fost foarte sever cu mâncarea rituală, nu admitea excepții. Noi o omoram pe bunica să ne cumpere parizer, că la colț era o măcelărie. Și acuma simt mirosul! Memoria olfactivă este cea mai puternică! Ne-a prins odată că mâncăm în fundul curții. „Asta vă place, parizerul!” (*Râdem*) Și să scoată cureaua! El făcea și tăierile tradiționale, era și *șokhet*³ și făcea și *Brit Mila*. El făcea totul în comunitate.

A venit tata să lucreze la Oravița, a cunoscut-o pe mama care era la părinții ei și... s-a îndrăgostit bunica de tata! (*Râdem*) Mama avea un cavaler acolo, mă rog, asta era povestea. Dar mama ei, viitoarea soacră a lui tata, și-a dat seama de avantajele pe care le prezenta tata. Cavalerul nu știi ce a ajuns, dar tata a fost un *self-made man*! Dintr-un copil sărac și fără bacalaureat să ajungi director de fabrică și prieten cu toți directorii, e ceva! Nu era proprietar, avea acțiuni, dar puține. A rămas sărac. În '32 s-au căsătorit. Sora mea s-a născut în '33, eu în '36. În '39 am plecat din Oravița și ne-am stabilit la Timișoara.

Singura mea soră a murit în Israel. Ea a avut aici, în Haifa, o întreprindere particulară, dar nu prea a reușit din punct de vedere financiar. A fost o ființă foarte caldă și plină de umor! Pozitivă, știi? Foarte mulți prieteni a avut!

Tatăl meu a fost un autodidact, nu avea bacalaureat, dar a avut o cultură vastă și citea enorm: lexicoane, enciclopedii, romane. Și-a petrecut toată ziua în fabrica de piele, numai duminicile era cu noi, copiii. Mama era doamna Ritter, cu două servitoare și partidă de rummy de șapte-opt ori pe săptămână. După război, în anii '50, când tata a rămas șomer, am avut dificultăți mari financiare și mama s-a apucat să facă acasă ciorapi și șepcuțe; am ajutat-o și eu. A câștigat enorm. Unde s bani? Nu-s! A câștigat mult, a cheltuit mult!

Când am umblat după pașapoarte, am dat de unul dintre angajații lui tata, care a devenit polițist. Eram împreună cu un văr foarte dulce al meu, care m-a prezentat așa: „Asta-i fiica lui Ritter!” La care ăla: „Vai, Doamne, câte palme am primit de la Ritter!” (*Râdem*) Că nu-i lăsa să fure, știi? Îi cunoștea pe toți angajații, el i-a angajat și a avut grijă de ei și de firmă. În ce sens a fost tata

² Soția rabinului (idiș).

³ Măcelar ritual.

socialist? L-a făcut pe patron să închirieze la Gărâna o casă de odihnă, unde puteau să meargă toți angajații fabricii. Casa era gratis, deci cazarea nu îi costa, dar trebuiau să-și plătească mâncarea și transportul. Iarna ajungeam cu săniile, vara cu căruța, că nu erau mașini. Am fost și noi trei ani la rând. Ce grozav a fost! A organizat prima creșă de fabrică gratis.

A fost membru de partid?

A fost membru de partid cu număr foarte mic⁴! Dar nu a fost ilegalist. A fost totuși luat la ochi, pentru că ni s-a făcut percheziție. Două percheziții am avut: una a făcut-o Siguranța și au confiscat Upton Sinclair, opere complete în șapte volume. Vai, ce carte frumoasă! Sinclair era socialist, iar ultimul volum se termină în China comunistă. Pe urmă am avut o percheziție pe vremea comuniștilor, când ne-au confiscat cărțile lui Merejkovski, *Crist și Anticrist*, viața lui Leonardo Da Vinci – ceva minunat, cărți legate în piele! Atunci a zis tata: „Gata! Eu bibliotecă nu mai vreau!” Și eu am zis la fel, am adus cu mine puține cărți când am făcut *alia*, dar uite, iar am bibliotecă, pentru că toată lumea îmi dă cărți. Le face bine să spună că n-au aruncat pe stradă, așa că mi le aruncă mie. (*Râdem*)

Și Siguranța și Securitatea v-au onorat cu vizita lor.

Da, au fost două percheziții. Până la urmă, tata a fost dat afară din fabrică, a fost ceva foarte urât. A fost denunțat că ar fi furat, săracul a fost închis șaispe zile, a fost în carceră. Avocatul Friedländer l-a eliberat.

Trebuie să fi fost un șoc enorm.

Groznic! Dar el a rămas comunist! Pentru plecatul în Israel a fost mama!

Mama a fost mai realistă? Mai practică?

Mai anti-, de la început. Discuțiile între ei însă nu erau pe teme politice, numai pe teme financiare. (*Râdem*) Și cheile erau un motiv de ceartă! Unde ai pus cheile? Așa că eu cu Kohn am făcut un contract de căsătorie, că nu dau socoteală niciodată de ce cheltuiesc și nu țin sub cheie niciun dolar! (*Râdem*)

ludit (dreapta) cu prietenele de la balet

ludit la 18 ani

⁴ A devenit membru de partid pe vremea când Partidul Comunist avea puțini membri.

Vorbeam ungurește acasă. Mama mea a fost foarte snoabă. Snoabă! Ne trimitea la ore de balet, de canto, de pian. Luam ore de pian cu unul care s-a întors din Bor⁵ și nu putea să meargă acasă, pentru că Ungaria nu fusese încă eliberată. Era un dirijor celebru, profesor de pian, care mă tot bătea la cap. Măcar am rămas cu dragostea de muzică. Am avut o guvernantă evreică, de limbă germană, care locuia la noi și mânca la prietena mea, Csuli. Eram cinci prietene și am vorbit numai nemțește. Cu prietenele astea am rămas prietenă timp de 73 de ani. Pentru că, îl citez pe Márai⁶, ei sunt martori! Ei sunt martori: nu trebuie să explici de unde vii, cine au fost părinții tăi, prin ce ai trecut prin viață. Ajunge o privire! Și nici nu te poți supăra! Odată i-am spus lui Zsuzsi ceva ce a supărat-o. Mi-a zis: „Eu asta n-am auzit, hai s-o luăm de la început, serbus”. Deci, nu există supărare. Nici nu poți să-ți imaginezi să-ți faci ceva și tu să te superi. Am o prietenă în America și odată, din greșeală, am zis „*Te marha!*”⁷ Îmi zice: „Mai spune-mi o dată!” (*Râdem*) Așa prietene am.

Duci, cum a fost la tine în familie?

Duci: Tatăl meu s-a născut într-o familie cu șapte copii, dintre care doi frați au murit în Primul Război Mondial. Au rămas două văduve cu câte doi copii pe care tata i-a ajutat cât a putut, în limita posibilităților lui materiale. Tata a fost un om onest, plin de bunătate, autodidact, mare meloman, lucru pe care l-am moștenit. Toată lumea l-a vorbit numai de bine.

Mama, tot timișoreancă, a avut doi frați și o soră, a lucrat ca fotograf, iar după căsătoria cu tata, a rămas casnică. Era o gospodină desăvârșită și a ajutat la veniturile familiei prin diferite lucrări de croitorie. Eu m-am născut în 1929. Am avut părinți foarte buni și iubitori. Nu pot să nu amintesc o dragă mătușă, Helen, care m-a iubit și răsfățat toată viața ei.

Părinții au fost, să zicem așa, nu săraci, dar aproape!... Au făcut tot ce au putut ca eu să fiu la nivelul prietenilor mei. Mi-au cumpărat chiar și o bicicletă, dar foarte, foarte ieftin, de la piața de vechituri, o bicicletă care nu mergea! (*Râdem*) În casa în care am stat, era o prăvălie care era și atelier de reparat. Eu eram acolo foarte bine văzut, pentru că mă interesa ce făceau meșterii aceia, care erau niște oameni cumsecade. Când m-au văzut la ușă, au venit imediat să deschidă. Le-am povestit că am o bicicletă, dar care deocamdată nu merge! (*Râdem*) Păi, nu-i nimica! Să le-o aduc acolo. Am adus-o, au reparat-o, așa am ajuns eu la bicicletă.

Trebuie să o mai spun o dată: am avut părinți foarte cumsecade. Mama mea era casnică, e adevărat. Cum să-ți spun? Mergea dimineața la piață, cumpăra găște, din care vindea jumările, pieptul, ficatul, bineînțeles, pulpele. Și rămâneau aripile pentru noi. (*Râdem*)

Iudit: De atunci nu mănânci aripi...

Duci: Însă am avut untură. Și ce bună era! Pe pâine prăjită cu boia și usturoi! Și tatăl meu era un om deosebit!

Iudit: Se vedea pe fața lui!

Duci: Deosebit de cumsecade! N-a fost om care să nu-l aprecieze... Întotdeauna am dorit să fiu ca dânsul, dar nu am reușit. A ajutat familia, maică-mea a fost destul de supărată pentru chestia asta...

Iudit: Din nimicul lui a dat!

⁵ Lagăr de muncă forțată la Bor, în Serbia, nu departe de granița cu România.

⁶ Márai Sándor (1900-1989), scriitor ungar, celebru pentru memoriile sale.

⁷ Tâmpito! (maghiară)

Duci: Foarte mult a lucrat maică-mea. La noi a trăit și bunica până în '48, când a murit.
În anii războiului – bombardamente și „șepci roșii”

Iudit: Ne mutasem la Timișoara în '39, când eu aveam trei ani. Am trăit într-o casă cu Annie⁸, pe Ștefan cel Mare, în Fabrik, o casă de *Durchgang*, de trecere. Deci noi am stat în Piața Coronini, Roosevelt, Romanilor, că tot și-a schimbat numele, iar ea, vizavi. Câte apartamente erau? Două etaje a 4 apartamente fac 8... cu cele de pe partea cealaltă a casei, 16, plus 4 la parter și locuința portarului... erau 21. În astea 21, în afară de două familii de români, toți erau evrei. Portarul era nazist; dar copilul, știi cum e. Ca în cărțile lui Kertész⁹, noi, copiii, ne-am dus să-l vedem, că era ofițer. De la Gestapo! Ne-am uitat cu admirație la el, că purta o uniformă neagră, splendidă. Când era spre sfârșitul războiului, a sfârtecat, de furie, mobila din pivniță! Noi am dus-o acolo, că atunci când suna alarma, toată gașca era pe canapelele din pivniță și continuam discuțiile. Poate căuta bani sau nu știu ce, de a sfârtecat toate mobilele! După război, a dispărut. Sub noi locuia o pereche, doamna era evreică și domnul ungar, Dezső. Când portarul a înjurat și a zis lucruri antisemite, a ieșit Dezső și a zis: „Ce, nevastă-mea pute?! Nu ți-e rușine să spui așa ceva?!” L-a pus la punct.

În '44 au fost bombardamentele¹⁰. Ne-am refugiat în panică, toți ne-am dus la Lugoj! Să-ți spun drept, aproape uitasem de asta, ideea mi-a venit de la Alon Gal care mi-a zis: „Noi am fost la Lugoj. Tu unde ai fost?” Și așa am ajuns să întreb mai multă lume. Unii au ajuns la Recaș, alții au ajuns la Lugoj. Prietena mea din America mi-a povestit zilele astea că au stat 30 de oameni într-o cameră, i-a găzduit cineva. Tata a organizat o căruță în care au încăput vreo 20 de oameni. O căruță cu platformă. Am ajuns la Recaș noaptea, ne-am cazat. Aveam câte o valiză, eu știu cu ce? Bijuterii, precis... De asta cumpărăm noi bijuterii, ca să putem pleca repede. Ne-a găzduit o țărăncuță; am dormit în paie, în pod. Asta mi-a rămas în memorie: mirosul ăla de fân. A făcut o omletă pentru 20 de persoane, a spart, cred, toate proviziile de ouă din fermă. Și am ajuns la Lugoj! În două zile am ajuns la fratele lui mama, care trăia în Lugoj. Și acolo au ajuns și bunicii, din Oravița. Sărăcii...

De ce v-ați temut?

Iudit: Că vin nemții! În Arad au intrat ungurii cu nemții și imediat, le-a ajuns o zi, au făcut listele cu evreii care să fie deportați. Au fost citați evreii, se pregătea deja deportarea... În Timișoara, nu au fost propriu-zis lupte. Szász János¹¹ a scris un roman în care este vorba de luptele din Timișoara. Tata mi-a zis că e poveste, că au fost în Fratelia¹² și s-au auzit tunuri în preajma Timișoarei. Românii n-au plecat! Numai evreii au fugit, de frica deportării, de frica nemților și a ungarilor. Deci, știam! Noi știam foarte bine ce putea să ni se întâmple. În timpul războiului, tata a fost chemat la Pădurea Verde, împreună cu toți evreii. A plecat cu ranița, că...

...că poate nu se mai întoarce.

Da! I-au ținut acolo o zi și le-au dat drumul acasă.

⁸ Vezi textul lui Annie Hammer, născută Kincs.

⁹ Imre Kertész (1929), autor maghiar evreu, premiul Nobel 2002.

¹⁰ Se referă la bombardamentele din septembrie 1944. Vezi Tomi Laszlo, Annie Hammer, Alon Gal și alții.

¹¹ Szász János (1927-2000), elev la Liceul Israelit Timișoara, scriitor român de limbă maghiară.

¹² Cartier în partea de sud a Timișoarei.

Ai amintiri din timpul războiului?

Iudit: Nu. Așa cum părinții tăi te-au ocrotit de comunism, de greutăți, așa ne-au ferit părinții noștri de război. N-am trăit drama războiului. Duci, da. El a fost bătut. Cum ieșeau de la liceu, îi așteptau „șepcile roșii” de la Banația, liceul german.

Duci: Am fost evacuați din clădirea Liceului Israelit.¹³ S-au ținut atunci cursurile întâi în sinagoga din Fabrik, unde clasele s-au despărțit cu pereți de furnir; apoi s-a găsit o vilă foarte aproape de Gara din Fabrik.

Iudit: Se chema *Pacsirta*¹⁴.

Duci: Vila aceea, ca școală, era o soluție de compromis, în fond, pentru că dintr-o clasă trebuia să mergi în cealaltă. Era o vilă cu multe camere și una dădea în cealaltă; și, ca să ieși afară, trebuia să treci prin toate clasele.

Sistematic ne așteptau huligani din ăștia! Eu veneam din Iosefin cu tramvaiul și mă întorceam cu tramvaiul. Fetele aveau cursuri înainte de masă, noi eram după masă. Seara se urcau în tramvai ăștia de la Banația, acolo unde actualmente este Medicina. Ce să-ți spun? Unul cu două capete mai mare decât mine. A stat în spatele meu, eu nu l-am văzut. Numai am simțit că ceva mă-mpunge! Și-atunci m-am uitat în spate și am văzut cine este. Ne-au bătut, ne-am bătut, i-am bătut! Depinde, știi? Depinde de câți veneau.

La școala israelită, la Politehnică, la armată

Grădinița israelită din Iosefin. Duci e al patrulea băiețel din stânga, în picioare.

Duci: În școala elementară din curtea sinagogii din str. Fröbl, mi-am făcut primii prieteni. Ce ani frumoși! Școala elementară a fost condusă de prof. Judah Loeb Fleischer, tatăl lui Ezra¹⁵, savant renumit în Israel. Am avut învățători foarte buni: în clasa I, Szerén néni; într-a II-a,

¹³ Vezi și Annie Hammer, Tomi Laszlo, Arnold Junger și alții.

¹⁴ Ciocârlie. (maghiară)

¹⁵ Ezra Fleischer (1928-2006), poet și filolog. A fost elev la Liceul Israelit din Timișoara.

Kálmán bácsi; într-a III-a, doamna Fleischer; într-a IV-a, domnul Herschkovits. Am urmat Liceul Israelit din Timișoara, un for excepțional de educație, cu profesori ieșiți din comun: Hauben, Schwartz, matematică, Feri Rado, fizică, Fuchs, științe naturale, Deznai, limba franceză, Eisikovits, muzică. Toți acești profesori au devenit, după 1944, cadre didactice universitare. Profesorul Francisc Frucht predă filozofia și germana, iar vara conducea jocuri pe un teren viran. A devenit poetul Anavi Adam.

Dr. Ernő Neumann mi-a fost profesor de religie, apoi a devenit prim-rabin. El era proaspăt absolvent al seminarului rabinic din Budapesta, așa că diferența de vârstă dintre el și noi nu era mare. Venea cu noi să joace fotbal, discuta cu noi despre toate. Ne plăceau orele lui, pentru că ne-a predat Biblia ca istorie și operă filozofică.

Iudit: Eu am început grădinița evreiască în Fabrik, dar mamei mele nu i-a plăcut, că am venit cu un limbaj nepotrivit acasă, amestecat cu idiș, așa că m-a dat la o grădiniță germană și toți prietenii mei erau acolo, iar acum unii sunt în America; Zsuzsi și Csuli trăiesc în Israel, comunicăm zilnic. În '42-'43 mergeam la grădinița nemțească printre adăposturi săpate în stradă, deja pregătite pentru bombardamente. Am poza în arhivă¹⁶. Am fost la școala primară evreiască de pe strada Caragiale, în Fabrik, cu profesorul Székely, clasa întâi; în clasa a II-a era Irma néni și în clasa a III-a a fost Frida, nevasta lui Kaufteil, iar într-a IV-a a fost profesor Jancsi Kaufteil, numit Kufi. Pe urmă am mers un an la Liceul Israelit, unde m-au ales șefa clasei. Asta e luptătoarea din mine, știi? M-am născut la 7 luni. Într-un oraș ca Oravița, fără incubator, la 1 kilogram 700. A trebuit să supraviețuiesc. Am venit la 62 de ani în Israel și am supraviețuit foarte bine!

Duci: În 1948 liceul a fost desființat, clădirea a fost alocată Miliției și apoi Liceului Sportiv. Clasa a VIII-a de liceu am terminat-o în anul 1948, bacalaureatul l-am dat deja la Liceul Babeș, cu o comisie complet străină. Prăvăliile și întreprinderile au început să fie naționalizate și tata a rămas fără serviciu. Când a solicitat un serviciu la directorul Magazinului Modern din centru, director pe care-l cunoștea foarte bine, acesta l-a refuzat cu motivația că are nevoie de oameni puternici, iar tata era plâpând și bolnav. Deci: nu avea serviciu, mama era casnică, pensie nu avea încă.

În loc să urmez o facultate, alături de foștii mei colegi, am fost nevoit să mă încadrez ca muncitor necalificat la fabrica de medicamente. Acolo lucra și Annie Kincs și mama lui Erzsi Feldmann¹⁷, nevasta lui Tibi Ezri. Am avut mare noroc că m-au angajat, numai că puțea îngrozitor! Câteodată participam la fabricarea pepsinei, care se extrăgea din stomac de porc. Când mă duceam acasă cu tramvaiul, se făcea un gol în jurul meu, pentru că nimeni nu suporta să stea lângă mine! (*Râdem*)

Am avut norocul să fiu repartizat la laboratorul de cercetare, condus de dr. Ciuhandu, fost cadru didactic universitar la Cluj, tatăl fostului primar¹⁸ al Timișoarei. Când Clujul a fost alipit de Ungaria prin Dictatul de la Viena, din 1940, a venit la Timișoara. Era un om extrem de inteligent, foarte bine pregătit, chimist. Era un om!... Nimeni nu m-a ajutat atât de mult cât m-a ajutat acest om! În primul rând, m-a învățat. Cum? Mi-a spus: „Te rog să-mi faci instalația asta”. I-am zis că habar nu am! Eu nu știu ce e aia, cum se cheamă... Făcusem chimie la liceu, dar fără laborator. Zice: „Nu-i nimic! Dar de citit, știi să citești?” „Da.” „Nemțește știi?” „Da.” „Na bine!” Și mi-a dat o carte. Am

¹⁶ Arhiva paginii web www.bjt2006.org a timișorenilor evrei sau interesați de iudaism.

¹⁷ Vezi Annie Hammer, născută Kincs, și Erzsi Feldmann, în acest volum.

¹⁸ Gheorghe Ciuhandu, n. 1947, primarul Timișoarei (1996-2012).

Început să citesc, m-am documentat și, până la urmă, cu chiu și vai, am înjghebat instalația. Asta mi-a mai dat curaj. Așa am lucrat acolo un an de zile. El știa că eu vreau să mă duc la facultate și, înainte de admitere, pur și simplu mi-a dat cărți să citesc, să învăț și m-a scutit de o serie de treburi.

Situația acasă a rămas destul de proastă, pentru că tata tot nu avea pensie. În final, și Ciuhandu, și doctorul Steiner, și Anne Kincs, și Klari Feldmann, toți m-au ajutat mult. Am primit aprobarea să lucrez în continuare, așa că tot timpul studiului, cu scurte întreruperi, mergeam dimineața la cursuri și laboratoare, iar de la ora trei la unsprezece noaptea lucram la fabrică.

Iudit: Apoi ai făcut armata cu Kurti Plohn și...

Duci: Cu Kurti, pe care îl știam încă de la Liceul Israelit, am fost în aceeași grupă, în aceeași companie și același pluton. Eram sus, pe un platou. O căldură! Îți dai seama, iulie-august. În barăci, cu paturi suprapuse; și era un idiot de colonel sau ce era? În fiecare noapte ne spunea: „La ora 12 sau la 1, alarmă!” Trebuia să-ți iei bocancii, trebuia să-ți iei arma, să fii îmbrăcat complet și să ajungi la locul de adunare. Ce să-ți spun? Nu-ți găseai niciodată bocancii (*râdem*), luai primii bocanci pe care îi găseai. De culcat, ne culcam îmbrăcați cu centură și cu baioneta lângă noi! Când era alarmă, săreai de sus, eventual pe capul celor care dormeau jos! Repede luai prima armă pe care o găseai și afară! Pe urmă erau careuri și se țineau discursuri. Plohn stătea lângă mine, cu arma, bineînțeles, eram în repaus. Deodată, Kurti, către mine: „Ține-mă, ține-mă! Eu leșin! Eu leșin!” (*Râdem*) I s-a făcut rău, dragă, de căldură! Am făcut niște exerciții idioate, nu-ți dai seama ce tâmpenii!

Iudit: Din păcate, și aici sunt cazuri urâte la armată.

Duci: Pentru că nu iau în considerare starea psihică și fizică a acelor care se înrolează, care nu sunt obișnuiți cu efort fizic, cu bagajul pe care trebuie să-l care și să și fugă pe căldură mare!

În anii '50-'51, cine ar fi fost dușmanul?

Duci: Dușmanul? Am făcut o aplicație: forțarea Oltului; asta a fost la Făgăraș. Trebuia să stăm puțin acoperiți, dar imposibil, solul era ca piatra, trebuia să săpăm cu o lopată tocită. Au folosit lumânări fumigene și așa de bine au făcut, că Oltul s-a văzut perfect! (*Râdem*) Dar noi nu ne-am văzut unul pe altul, nici vecinul nu-l vedeam! (*Râdem*) Nu era ușor. Am făcut planton în munți și ni s-a spus că aici a stat culcată pe burtă o unitate nu știu câte ore, pentru că erau partizani în Munții Făgăraș.

Iudit: Erau partizani anticomuniști, români, mai ales preoți și foști militari, care s-au retras în Munții Făgăraș, au încercat să dea atacuri și au așteptat să vină americanii. A fost o mișcare de rezistență. I-au prins, i-au băgat în pușcărie, la Jilava. Am văzut reportaje la TVR despre asta, „Memorialul durerii”¹⁹.

Duci: În Partidul Comunist erau mulți evrei, cu toate că, statistic, nu erau chiar așa de mulți. E explicabil!

Iudit: Absolut explicabil! Evreii au fost eliberați de armata sovietică. În fiecare 9 mai se ține un miting la Ierusalim, cu veteranii de război. Să-i vezi îmbrăcați în uniformă, cu decorații de sus până jos. Le-am strâns mâna și le-am zis: „Vă datorăm viața”. Ideea comunismului, așa cum scrie la carte, nu poate să nege nici astăzi nimeni că e ceva frumos.

¹⁹ „Memorialul durerii” – documentar TV din 1991, despre mișcarea de rezistență anticomunistă și despre serviciile de securitate comuniste.

Duci: În special pentru evrei era atractiv! De ce? Pentru că zicea „egalitate”. Pentru evreii din Europa nu a existat egalitate, decât pe perioade foarte scurte. Pentru cei eliberați de sub dictatura fascistă, sigur că era tentant să accepte doctrina marxistă, dar nu cea stalinistă și nici cea leninistă.

Cariera universitară în regimul comunist

Duci: Eu am fost mai întâi preparator principal la Facultatea de Chimie Industrială; salariul mic, dar ca muncă, a fost foarte bine! După aceea a apărut un post la Facultatea de Chimie, la „Procese și Aparate”. Am ajuns șef de lucrări, mi-am dat doctoratul, aveam enșpe mii de lucrări. Am fost propus de cinci-șase ori pentru postul de conferențiar, tot de atâtea ori m-a refuzat Ministerul Învățământului. Mi s-a spus clar și categoric că nu mă avansează, pentru că am rude în străinătate: soacra, cumnata și așa mai departe. Rectorul, acad. prof. Anton, a ținut o ședință cu cei care au fost cvasirefuzati de Minister. După ce mi s-a spus iarăși aceeași poveste, cu rude în străinătate și că Ministerul nu acceptă, am spus: „Păi foarte bine, dacă dumneavoastră ziceți așa, n-am decât să plec, să mă duc la rude!” Scurt timp după aceea, am fost chemat și anunțat că Ministerul a revenit asupra deciziei și am ajuns conferențiar. Cred că era în '72; în '70 luasem doctoratul.

Iudit: A fost felicitat de președintele comisiei: a spus că a făcut trei teze de doctorat într-una.

Duci: Trebuie să-ți spun că la Politehnică nu era o atmosferă proevreiască. Erau câțiva evrei. Era Rosinger, la Mecanică, mare comunist și mare șef la Comitetul Orășenesc sau Regional, apoi Feigenbaum, nu chirurgul, ci inginerul, era Rothenstein, tot mare comunist, pe el îl știam din liceu.

Faptul că nu ai putut să înaintezi în carieră se datorează antisemitismului sau politicii generale față de cei care aveau rude în străinătate?

Duci: Și, și! Era și o chestie individuală a rectorului, dar și pentru că directiva politică oficială era aceea că persoanele care au rude în străinătate nu pot să ajungă în posturi de conducere.

Cum s-au comportat colaboratorii tăi? Ai simțit antisemitism din partea lor?

Duci: Nu! Să știi un lucru: de când sunt aici, sunt trei... nu, stai puțin... șase colegi de la facultate, care mă sună în mod regulat. Versiunea oficială era că am rude în străinătate și că de aia nu mă avansează. Până când m-am săturat și i-am replicat rectorului destul de dur. A fost unul care a fost refuzat pe motiv că a divorțat de soție. Pe cuvântul meu de onoare! (*Râdem*) Era un român. A spus: „Soția m-a părăsit! Ce puteam să fac?” (*Râdem*) Tot nu l-au avansat. Numai că eu m-am înfuriat atunci, mă săturasem până peste cap și am zis că asta înseamnă că trebuie să plec! Și s-au răzgândit!

Am publicat multe lucrări și cursuri, dar lucrări științifice nu s-au putut trimite în străinătate.

Iudit: Una dintre crimele lui Ceaușescu sau ale regimului lui Ceaușescu a fost că n-am avut acces la literatură de specialitate. Am stat la coadă la unt și la smântână cu niște studenți și le-am zis: „De-am putea sta așa la coadă la cărți!” Efectiv, n-a apărut nimic. Deci nu aveam acces la știință, la publicații și la literatură. La biblioteca Politehnicii erau cărți de chimie, dar nu destule și nu recente din Vest.

Ați putut să călătoriți, să mergeți la congrese?

Duci: Cum să nu?! Până în R.D.G. am fost! (*Râdem*)

Era o convenție între Facultatea de Chimie Industrială, respectiv Politehnică, și Universitatea din Magdeburg. Când veneau cei din Magdeburg pentru „schimb de experiență”, așa se chema genul ăsta de călătorie, eu conduceam vizita, pentru că știam limba germană, apoi trebuia să dau raportul. În reciprocitate, m-au trimis la Magdeburg. Aveam și eu omul meu, un băiat tânăr, cumsecade, care nu mă lăsa o clipă singur, că mă ținea sub observație. Ne-am dus la lagărul de concentrare Buchenwald. De la Weimar se urca sus, pe munte, într-o pădure, ajungeai la un luminiș mare. Au pierit acolo evrei și comuniști. De față cu însoțitorul meu, care trebuia să dea raportul despre ce fac, am spus *Kadiș* la o groapă comună. Am spus *Kadiș* așa, ca să audă și el. Se știa ce sunt, pentru că eu sunt din profil foarte arian!²⁰

Ne-am dus la Leipzig, unde am asistat la ceva colosal, care m-a impresionat profund. Am intrat la Thomaskirche, înainte de masă; nu era nimeni, cânta doar cineva la orgă. Seara era concert: *Das Weihnachtsoratorium*, de Bach. Ce să-ți spun? Era ceva de o plăcere și o senzație... nu am cuvinte! Și ce m-a impresionat foarte mult a fost că erau foarte mulți tineri în biserică și mulți aveau partitura în față. De acolo m-am dus la Dresda, am stat vreo două zile și după aceea am venit acasă. Asta a fost marea mea călătorie! Am fost propus pentru Olanda, unde era un specialist cu lucrări în domeniul în care am lucrat și eu. Dar niciodată! Niciodată n-am ajuns acolo!

Iudit, cum ai ajuns să fii medic?

Profesia mea nu e ceea ce am vrut să fac. N-a ieșit cum mi-am închipuit. Așa cum bunica l-a însurat pe tata cu mama, așa am devenit eu doctor, din dorința lui tata. A fost ambiția lui! Că el n-a avut bacalaureat și ar fi vrut să devină medic. A implantat dorința asta în mine: mi-a ales cărțile potrivite. Nu vorbesc de Cronin, că toată lumea a citit *Citadela*. Dar am citit foarte multe cărți despre medici, Martin Arrowsmith, pe urmă Fleming, foarte frumos! De la început era clar că aleg medicina, matematica am neglijat-o și nu m-au interesat decât științele umane.

Ce-ar fi fost pe gustul tău?

Cred că limbile!

A avut dreptate tatăl tău! (Râdem)

Limbi și psihologie. Uite, fata mea e psihiatră! Dar pe atunci nu era o asemenea facultate! În '54 am intrat din prima la Medicină și am terminat foarte bine. Am și fost o studentă foarte bună. Ziceau că-s tocilară, dar eu, dacă am citit ceva o dată, mi-a rămas în cap! Dacă de două ori, atunci mi-a rămas în cap pe viață. Am terminat cu media 9,20, așa că am ales postul prima pe țară²¹. Aveam deja și copil, pe Andrei, și totuși am ajuns la dracu-n praznic, la Topleț, după Herculane. Duci se ducea în fiecare zi la medicul-șef, cu copilul în cărucior, și cerea audiență. Acela i-a zis: „Nu se fac mișcări de absolvenți”. Duci, cu gura mare, i-a zis: „Când se face primul transfer, nevastă-mea trebuie să fie pe listă!” A fost foarte combativ, așa că am ajuns la Denta, unde am profesat timp de trei ani ca pediatră. Locurile pentru secundariat erau truate! Nu putea să ajungă secundar decât cine era aprobat de Securitate, iar eu aveam o fișă la Securitate, că părinții erau

²⁰ Duci arborează un nas mare și coroiat!

²¹ Posturile pentru absolvenții din învățământul superior se repartizau la nivel național, în ordinea mediilor obținute, criteriu la care se puteau adăuga, în diferite perioade, și alte criterii de ierarhizare, sociale sau politice.

în străinătate. Locuri la secundariat nu erau decât la Salvare, deci reanimare, prim-ajutor, apoi la anestezie, reanimare și psihiatrie. Psihiatrie la Jebel – n-am vrut! Erau niște condiții groaznice acolo, la spital. Și nu sunt făcută pentru Urgențe! Mă pierd! Am zis că dau trei concursuri de intrare în oraș și, dacă nu intru, îmi rup diploma! Am intrat din prima încercare la Facultatea de Educație Fizică, Științe Medicale. Asta a însemnat fiziologie, igiena sporturilor – foarte interesant! L-am avut șef pe doctorul Deleanu, care se chema Rabinovici, pe „numele de fată”. Acolo am stat 17 ani ca asistentă, fără posibilitate de avansare.

Facultatea s-a desființat, așa că m-au transferat pur și simplu la Medicină, unde aveam de ales între două-trei catedre. M-au sfătuit să mă duc la anatomie, că de-acolo n-o să mă scoată nimeni și sunt trei șefi care se luptă între ei, iar dacă eu știu să fac slalomul între ei, va fi bine. Până la pensie, am ajuns abia la treapta de lector. M-au pensionat foarte devreme – durerea mea. La 57 de ani să ieși la pensie!... Era un rector afurisit. Doctoratul a sosit prea târziu pentru mine. M-am înscris de o mie de ori și m-au refuzat, tot pe criteriile de fișă de Securitate.

Multe și mărunte despre viața la Timișoara

La voi acasă se ținea cașer?

Iudit: La noi în casă, nu. Bunicul mânca la noi în farfurii speciale. Fratele lui mama, deci fiul lui, n-a mâncat nicio felie de pâine la noi. Nu am fost cașer. Era și greu de ținut și lipsea convingerea... La noi se țineau sărbătorile, mergeam la biserică, ne ducea cu școala la biserică.

Duci (iritat, o corectează): La sinagogă!

Iudit: La sinagogă! Se respectau sărbătorile. Eu aprind lumânări de Șabat, de când ne-am căsătorit. Vineri seara. La sinagoga de aici nu mă duc – am fost doi ani la rând, dar nu e așa cum era la noi.

Duci: În fiecare sâmbătă, noi, din oficiu, eram la sinagoga ortodoxă din Iosefin, pentru că eu am făcut acolo nu numai grădinița, ci și școala elementară, care era direct în curtea sinagogii. În aceeași curte se făcea și tăierea rituală. Cu ocazia unei vizite scurte a prietenului meu, Gyuri Gerö, ne-am dus să vizităm locurile unde am copilărit împreună și am găsit ușile fostei grădinițe închise cu bare. Nimic nu mai era acolo, nimic! Clădirea frumoasă a școlii primare a devenit depozitul unei fabrici. Nici n-am putut să intrăm. Ne-am dus să vedem clubul de canotaj *Előre*. Se face încă ceva canotaj, dar... totul e străin, înțelegi?

Iudit: Duci a vâslit la opt plus unu, eu în dublu cu Zsuzsi. Am devenit campioni, așa a scris în *Neue Banater Zeitung*, că nu am avut concurență. (*Râdem*)

Până când au început serbările colective la Comunitatea evreilor, serbam Purim-ul cu prietenii. Uite, în fotografia asta suntem noi doi, Duci și cu mine, îmbrăcați ca Pierrot și Pierrette, la un Purim la familia Buium Stux. Iar în poza asta, Duci a fost domnișoară, a îmbrăcat niște chiloți (*râdem*), budigăi²² cu elastic galben și nu știu de unde a avut și o fustă plisată. El și cu Feri Reich erau domnișoare. (*Râde*) În alt an, Duci a fost mirele lui Zsuzsi, care s-a costumat ca mireasă gravidă. (*Râdem*) Împrumutam costumele de la Krauser!

Închipuie-ți, Krauser există și acum în Fabrik! Și azi se închiriază costume de acolo!

²² Chiloți largi (regionalism).

Nu mai spune! Păi, am împrumutat costume țărănești și pentru copii, pentru serbări.

Din '52 am format o gașcă a noastră, cinci fete și cinci băieți. O rudă ne-a adunat și ne-a spus: „De ce nu sunteți voi prieteni?” Ne-am întâlnit la podul Neptun. Băieții și-au împărțit deja între ei cine la cine va face curte. (*Râdem*) Tomi Werner – săracul, a murit! – trebuia să fie cu Zsuzsi, dar Zsuzsi era cu trei capete mai înaltă (*râdem*) și au făcut *switch* pe drum. Ne întâlneam zilnic la Ștrandu' Mare, la Pădurea Verde, la mine acasă, că mama ținea casă deschisă și spunea: „Nu contează cum arată scaunul, ci cine se așază pe el!” Și nu conta că veneau douăzeci sau treizeci. Nici nu făceau mare pagubă. De obicei era picnic, fiecare aducea ce putea, iar băieții erau foarte serioși. Țștia toți au terminat Politehnica și au ajuns foarte departe. Peter Wittenberger, inițiatorul grupei – săracul, a murit!– a ajuns la Banca Mondială, ca sfătuitor pentru irigații și investiții din partea Israelului. Bandi Weisz²³ a făcut primile aplicații primului calculator pentru mecanică și pentru industrie. Acum lucrează la întreprinderea de apă din Israel. Nu-l lasă să iasă la pensie, cu toate că are vreo 79 de ani. Miki Schön a ajuns pediatru în New York. Gyuszi Weiss are un birou de proiectare electrică în Israel. Matyi, adică Reich Feri, a fost inginer în armată. Și acuma lucrează!

Și cântă la vioară...

E pe șantier la construcții și cântă la vioară.

Iudit și Duci, costumați de Purim

Mergeam la concerte! Acolo ne-am cunoscut cu Kohn. Dragoste mare! În '48 s-a înființat Filarmonica în Timișoara. La fiecare concert am fost: un leu biletul la galerie. Pe urmă am coborât la sală, deja cu doi lei. Savurăm muzica și acum fantastic de mult, avem noroc cu canalul Mezzo, vedem niște spectacole nemaipomenite. Nu demult am văzut *Hamlet*, cu Thomas Hampton și Dessay. Ceva atât de frumos!

Deci ne-am cunoscut în 1954, la un an după aceea ne-am căsătorit. Săraci. N-am avut lună de miere. Așa de bine stăteam cu banii, că mâncam la cantina Sfatului Popular sau la Centrofarm și, bineînțeles, mergeam acasă pe jos, luam o prăjitură, costa un leu...

Duci: ...și pe aia am mâncat-o în doi. (*Râdem*)

Iudit: Bogați n-am fost niciodată! Noi, cu Kohn, niciodată n-am fost bogați. Am fost odată foarte, foarte săraci. Când am terminat Medicina, n-am mai avut bursă, iar Duci avea 300 de lei salariu ca preparator la Politehnică. Cu trei lei am rămas! Patru

lei costa o pâine. M-am dus cu cei trei lei la loterie și am câștigat! (*Râdem*) Duci îmi spune: „Ești nebună?!”

Să dai ultimii bani pe un bilet de loto!

Da. Asta-s eu. Jucăușă. *Homo ludens*.

²³ Vezi interviul cu Andrei Weisz.

Mama mi-a povestit că ați jucat rummy împreună. Ea a ținut foarte mult la tine.

Da, la o partidă de rummy ne-am cunoscut. Am admirat-o întotdeauna la sinagogă, toate privirile erau îndreptate către locul unde stătea. *Rebețin*, cu pălăria aia cochetă, cu voal așa, întotdeauna elegantă. Nu știu cine a plecat din grupa de rummy și m-au chemat să vin, că „Rabineasa vrea neapărat să vii”. (*Râdem*) Și a fost așa... o dragoste la prima vedere! Cum să-ți spun eu, am simțit nevoia să stau cu ea. Am ieșit de la facultate, am avut o oră liberă, la voi m-am dus, înțelegi? Și cu ea și cu tatăl tău se putea vorbi despre orice subiect. Și mă simțeam acasă... cu toate că era o diferență mare de vârstă între noi. Era o femeie atât de înțeleaptă! De multe ori i-am cerut sfatul în anumite lucruri. Leșeam pe terasă ca să vorbim, că știam că sunt *ploșnițe*²⁴ peste tot. (*Râdem*)

Am avut numai de câștigat din această prietenie. Eu n-am mai avut prieteni, n-am avut părinți, n-am avut rude în Timișoara, ea a fost totul pentru mine! Și m-a împins în sus, înțelegi?

Ți-am mai povestit cum am petrecut o zi cu Editke la Szeged. După ce s-au deschis granițele, lumea încerca să facă un ban prin vânzare de vechituri. Și noi am plecat în mare taină la *șuk*²⁵-ul din Szeged. În mare taină, că nu se cădea pentru o rabineasă și pentru o doctoriță să meargă la piață să vândă vechituri. După ce în 10 minute am făcut bani cât să ne ajungă pentru un taxi, ne-am dus în oraș și ne-am răcorit în cofetăria cea mai de lux. Am băut o cafeluță bună și am pornit-o spre casă. Am fost frânte de oboseală, pentru că la graniță am stat o groază. De asta n-am mai vrut să repetăm aventura, cu toate că ne distrasem așa de bine. Binecuvântată să-i fie amintirea!

Ai fost în cercuri de evrei și de neevrei. Ai observat vreodată manifestări antisemite?

În anturajul meu, efectiv, n-a existat antisemitism. De ce? Pentru că Timișoara e atât de cosmopolită! Eu n-am auzit să se spună la noi acasă: „neamțul ăla” sau „românul ăla” sau „az a goy”²⁶. N-a fost! Conta omul! Așa am fost educați! Așa mi-am educat și eu copiii. Toate amorurile lui Adina au fost studenți români. Dacă o lua unul de nevastă, nu era nicio problemă! Iar pe mine, toți m-au luat așa cum sunt.

Antisemitism n-am simțit din partea colegilor, dar politica oficială era altceva. La începutul studiilor am fost 27 de evrei în an. În anul V i-au dat afară aproape pe toți. Eram 270 în an, cam așa ceva, din care 27 de evrei, deci 10%. Eu am rămas și Jakabfi Vera care nu se declarase evreică. Ceilalți erau înscriși să plece în Israel și i-a dat afară în sesiunea de examene! Au fost dați afară din UTC cu tam-tam mare, că patria este unde te-ai născut și povești dintr-astea... Treaba cu „originea nesănătoasă” a fost la admiterea la facultate. Am aflat ulterior că aveau o listă cu cine n-are voie să intre: copiii de „capitaliști”, proprietari de magazine, de fabrici... Nu era împotriva evreilor, dar mulți evrei au intrat în această categorie. La români, mai erau și copiii de preoți. N-aveau nicio șansă să intre.

Cum era văzut statul evreu, Israelul?

S-a înființat Asociația de prietenie România-Israel; am avut 500 de membri din mediul intelectual. Pe mine m-au pus secretară. Primul președinte a fost Gheorghe Leahu²⁷. Așa un

²⁴ Cu sensul de „microfoane”. Calc după maghiară sau germană.

²⁵ Piață (ebraică)

²⁶ „Neevreul ăla”. Goy (idiș) = neevreu, de obicei folosit cu sens peiorativ.

²⁷ Actor și regizor de teatru; directorul Teatrului de Stat din Timișoara (1956-1973).

filosemit! El știa și idiș. El a povestit prima dată despre Yad Vashem²⁸, despre secția cu un milion și jumătate de copii uciși. Al doilea președinte a fost Pius Brânzeu²⁹. Băcanu³⁰ a fost membru, a fost la fiecare ședință, era extraordinar. Dădea note mici, dar ceea ce m-a învățat era fantastic! Zicea: „Cum nu știi ce e în medicamentul ăla? Ce îi scrii bolnavului? Păi îl omori dacă nu știi!” (*Râdem*) A avut dreptate. De atunci, primul lucru pe care îl fac și azi este să mă uit ce compoziție are un medicament, fie el generic sau negeneric.

S-au ținut conferințe, toți s-au luptat să poată să țină o conferință la asociație. Rabinul Neumann a aranjat să avem un sediu foarte frumos, un apartament cu patru-cinci camere, unde se țineau și concerte. Lumea venea! Ce mai, crema Timișoarei! Pe Kogălniceanu a fost sediul. Păcat că s-a desființat, nu știu de ce. Înainte de Asociația asta, conferințele se țineau la Comunitate, organizate de rabinul Neumann; veneau foarte mulți neevrei. Conferințe excepționale! A fost Nicolae Cajal³¹, povestea că medicina este o meserie de cercetare, că trebuie să pui mereu întrebarea talmudică: „De ce?” Nu accepti lucrurile așa cum vin, ci întrebi de ce.

Duci: Și Anatol³² a ținut conferințe.

Iudit: Da. Și unul care a devenit parlamentar pe urmă.

E vorba de Radu F. Alexandru, nu?

Iudit: Da. Conferințele se țineau fără bani, iar cotizațiile erau modeste.

Plecarea în Israel – o preocupare constantă

Părinții mei au venit în Israel în 1960, când a fost *Brit Mila* a lui Andrei. În '59 au primit pașaportul, renunțaseră deja la locuință, dar s-a oprit plecarea și au așteptat timp de un an, în condiții foarte proaste. La sora mea a fost aceeași poveste, numai că ea a așteptat doi ani.

Părinții au sosit singuri în Israel. Tata a cules frunze în parc și mama a fost servitoare. În trei locuri. Mie mi-au scris că mama lucrează la un atelier de croitorie. Cineva l-a sfătuit pe tata să meargă contabil într-un moșav³³ și așa a ajuns la Arbel, un moșav în nordul țării. Superb! Lângă Tiberias. În foarte scurt timp, el a ajuns capul moșavului, că era un organizator înăscut. A făcut o fabrică de lapte, adică un loc unde să se adune laptele, ca să nu meargă fiecare separat în oraș, cu laptele lui. A studiat ce soiuri de vaci sunt adaptate pentru regiunea aceea și a adus vaci din Elveția. Moșavnicii se uitau la el ca la un Dumnezeu!

Când moșavul a împlinit 50 de ani, am asistat la o serbare mare. Din păcate, n-am înțeles eu tot ce se vorbea, că eram în vizită. Asta a fost în '69. În timpul întregii serbări a fost vorba de tata. Au făcut scenete umoristice despre el. Știi cum? În ivrit „mi” înseamnă „cine” și „ma” înseamnă „ce” și el tot spunea invers! (*Râdem*) Era ca un copil, își ridica ochelarii, era foarte miop, și zicea: „Mi, ma”! L-au iubit nemăsurat. În fiecare an spunea că pleacă, pentru că mama nu suporta să trăiască într-un sat. Se duceau în concediu și, când veneau înapoi, cei din moșav îl așteptau cu o

²⁸ Memorialul oficial al Statului Israel pentru victimele Holocaustului și centru de cercetare istorică.

²⁹ Pius Brânzeu (1911-2002), chirurg, membru al Academiei Române.

³⁰ Gheorghe Băcanu, n. 1926, medic diabetolog, profesor universitar; tatăl Smarandei Vultur, colaboratoare la acest volum.

³¹ Nicolae Cajal (1919-2004), medic, cercetător, academician, politician. Președintele Federației Comunităților Evreilor din România (1994-2004)

³² Constantin Anatol, n. 1921, actor și regizor la Sibiu, București, Cluj, Timișoara, Haifa; elev la Liceul Israelit din Timișoara.

³³ Cooperativă agricolă asemănătoare cu chibuțul, dar unde fermierii au proprietatea lor individuală.

baie nouă sau cu un pridvor. În fiecare dimineață îi aduceau lapte și lubeniță și tot felul de bunătăți. Era pur și simplu adorat! În cele din urmă au plecat din moșav, s-au dus la Haifa și acolo a suferit el. Clima e foarte grea la Haifa, e cald și umed. A lucrat ceva la sora mea, dar era veșnic nemulțumit.

Moartea lor a fost foarte tragică pentru mine. Mama a avut cancer laringian, era fumătoare, fuma două pachete pe zi. Nu mai avea voce, dar nu s-a dus la un orelist. Iar tata a murit înaintea ei, de necaz! Pur și simplu de necaz. Chiar i-am spus zilele astea lui Duci: „Am să spun asta public: nu a fost frumos cum s-au purtat pe atunci autoritățile de la pașapoarte”. Am vrut să o văd pe mama care era pe moarte. Era în '75-'76, am obținut foarte greu pașaportul de la Miliție. N-a vrut să-mi dea, porcul ăla, cum îl chema...

Duci: Cu „V” parcă îi începea numele.³⁴

Iudit: Nu voia să-mi dea pașaportul. Tot mă întreba ce părere am despre ăia care își lasă copiii și rămân afară! Până la urmă, m-a lăsat. Am sosit seara. Mamei i se făcuse deja traheotomia. A învățat ventrilogie, iar profesoara ei mi-a spus că a excelat în grupa ei. În prima seară ne-am sfătuit cu cumnatul meu, un băiat adorabil și binecrescut, și cu sora mea să o internăm într-o clinică. Tata ne-a auzit fără să vrem și a zis: „Dacă faceți asta, eu mă sinucid!” A murit la 71 de ani, cu câteva luni înaintea mamei, de o congestie cerebrală. Astea-s amintiri grele! Noi voiam să rămână acasă, dar nu era simplu, știi? Copiii surorii mele erau mici și să vadă un om suferind așa...

Voi nu ați vrut să plecați?

Iudit: Nu, noi n-am vrut! De fapt, nu pot să spun la plural. (*Privind spre Duci*) **EI** n-a vrut. N-a vrut și n-a vrut. Nu te uita așa la mine! Da, da. „Că sunt războaie și copilul trebuie ferit... Că dacă ne înscriem, atunci pe mine mă dă afară din facultate! Că băiatul va fi dus la armată...” Tot felul.

Duci: Nu a fost așa de simplu. Prin 1946-1947, împreună cu prietenul meu, Gyuri Gerö, ne-am prezentat la poliție pentru a primi formulare de cerere de plecare în Israel, mult înainte de a o cunoaște pe Iudit. Eram în organizația sionistă *Hanoar Hatzion*³⁵. Ghinionul a fost că cel care se ocupa de această problemă era un căpitan evreu, cunoștință a părinților noștri; locuia chiar într-o casă cu noi. Soția lui fusese ilegalistă, făcuse și închisoare. Ne-a alungat pur și simplu, nici nu ne-a dat formular.

Când s-a pus din nou problema să facem *alia*, eram deja inginer chimist cu serviciul la Politehnică. Repercusiunile ar fi însemnat desfacerea contractului meu de muncă, fără posibilitatea de a fi angajat altundeva, copiii nu ar fi fost admiși la facultate; nu știam ce s-ar fi întâmplat cu Iudit.

Desigur, în această perspectivă de a rămâne, pe de o parte, fără venit material, pe de alta, Israelul înconjurat de dușmani, ca și în prezent...

Iudit: Și într-un ocean de arabi și de războaie, unul după altul.

Duci: În afară de asta, realmente mi-a plăcut foarte mult ceea ce făceam profesional.

Iudit: Eu am fost întotdeauna sionistă! Am fost în organizația *Dor Habonim*, pentru că asta era în casa de vizavi. Asta a fost organizația pentru *chibuțim*, organizația sionistă cea mai de stânga,

³⁴ Bănuiesc că e vorba de acel Vrăbeț, amintit de Zsuzsi Stahl și Andrei Weisz.

³⁵ Mișcare de tineret sionistă.

de care am aflat între două pupături cu băieții. (*Râdem*)

Dor Habonim ce înseamnă?

Iudit: „Dor” e „generația” și „habonim” – „constructori”. Generație de constructori.

Scopul era pregătirea pentru alia?

Iudit: Probabil. Ne-au dus în trei tabere de vară, se chema „Moșava”. La București era o asociație care organiza cursuri de agronomie, ca pregătire pentru viața la țară. Eu am fost din '46 până în '48. În '48 s-a desființat, sionismul a intrat în ilegalitate; atunci am rupt steagul, l-am făcut bucăți și l-am purtat pe corp, că devenisem ilegalisti. Organizatorul nostru era securistul care ne-a și turnat. (*Râde*) Am aflat ulterior. Era membru în *Dor Habonim*, a spus să ne întâlnim din când în când, că eram în ilegalitate. Ne-am întâlnit de vreo două-trei ori și pe urmă a zis: „E periculos, nu ne mai jucăm, nu realizăm cu asta nimic”.

În casa părinților tăi l-am întâlnit pe Mazen, ambasadorul Israelului în România. M-a întrebat: „Organizațiile sioniste mai au vreun rost în România?” Eu i-am zis că nu văd viitor în asta. Se poate pleca, nu e nevoie de nimeni să organizeze plecarea în Israel.

Ai tăi au plecat și voi...

...noi am rămas. Nouă ani nu ne-am văzut. Când am venit aici, nu mi-am recunoscut mama. Așa o durere... Mare durere!

Ai venit singură?

Întotdeauna singură. O dată am fost cu Andrei. Nu ne-a dat voie împreună sub nicio formă.

În cele din urmă ați plecat cu copiii împreună?

Adina a terminat Medicina și a venit aici singură, în '90, iar Andrei a venit în '96. Noi, în '97.

Cum de v-ați hotărât?

Eu am spus că nu mai vreau să vin. Când am fost ultima dată, am văzut lucruri triste, apoi moartea mamei... Am zis: „Gata, eu renunț la lupta asta!” Dar am rămas singuri, tu! Am rămas fără copii, fără familie, fără prieteni, fără nimic! Am avut noi prieteni, dar cei mai mulți erau deja aici. (*Spre Duci*) Ce te-a făcut să spui să venim?

Duci: În primul rând, copiii. Și-n afară de asta, mi-am dat seama că este vorba de o comunitate în dispariție.

Iudit: Da. Foarte trist. Să vezi oamenii așa, bătrâni, dormeau acolo, la sinagogă, la căminul de bătrâni.

Totuși comunitatea este încă activă, dar este...

Duci: ...în scădere, fără posibilitatea de revenire.

Am sosit acasă

Iudit: Și am ajuns, cu 50 de kilograme fiecare. Un tip de la *Sohnut* a venit la aeroport, la

Otopeni, și mi-a șoptit „*Haṭlaha!*”³⁶ când am plecat. Doi bătrâni. A fost un succes, așa simt eu! Ajungi la aeroport, te întreabă cum vrei să te cheme. Spui: Nu vreau „Dezideriu”, vreau numele evreiesc, „David”; nu vrem „Kohn”, vrem „Cohen” – nicio problemă! Că Kohn-ii aici sunt toți Cohen.

Am stat la Adina vreo două săptămâni și pe urmă ne-am și mutat aici. Am primit o pensie imediat! A doua zi am primit buletinul israelian. Și, după încă două zile, asigurarea medicală în casa de asigurări cea mai bună. O sumă de bani cu care am putut să cumpărăm toate cele. N-am venit nici noi cu mâna goală, înțelegi? Noi nu am avut avere, dar am economisit ceva.

Sunteți luptători.

Luptători suntem, da. Și prieteni avem! Tu! Tu vii acasă! Vii la copiii tăi și vii la prieteni. Îți spun: n-am pus încă fundul pe scaun, când prietena mea din copilărie, Zsuzsi, a sunat-o pe Adina: „Da’ când vine odată mamă-ta?” A simțit că eu vin. N-a știut, că n-a fost în legătură cu Adina. Foarte mulți prieteni au venit, fiecare cu un cadou. Adina mi-a zis: „Să nu aduci cratițe, nici farfurii, toate o să le primești!” Și așa a și fost. Zsuzsi: „Fată, vrei asta? Uite, ia sticla asta!” Și sticla sticlă-! O am și-acuma. Știi? Am fost primiți cu entuziasm!

Cea mai mare dificultate este însă limba, pe care n-o vom mai învăța.

Ați făcut ulpan?

Am făcut ulpan și am început și ulpanul B, dar s-au născut gemenele, fetițele Adinei, și... Eu citec ziarul în fiecare zi; înțeleg televizorul 80%. Duci, nu! Și asta-i un handicap groaznic! El citește ziarele israeliene, dar în limba engleză. Ascultăm știrile israeliene, dar în limba engleză. Este infernal de greu. Ilogică limba asta! Nu seamănă cu nimic! Rabinul, tatăl tău, m-a ajutat foarte mult. Mi-a spus cum să caut rădăcinile cuvintelor și să caut logică în ele și mi-a dat și niște cărți foarte bune. Am venit în țară cu o mie de cuvinte știute. Am avut un ulpan excepțional! Cinci luni, zi de zi. O profesoară din Yemen, iar elevi, de pretutindeni: din Ucraina, din Rusia, din America, din Venezuela, din Etiopia, din Turcia... De unde n-or fi fost?!

Duci: Brazilia!

Iudit: Brazilia. Nemaipomenit! Așa tineri ne-am simțit! Era perioada poate cea mai frumoasă în Israel, știi?

Studentție!

Iudit: Studentție. Directoarea: „Tu, doctoriță, el, profesor universitar, mergeți într-o clasă de avansați”. „Dar noi nu știm aproape nimic!” „Știți să scrieți, să citiți, mergeți acolo.” Am învățat repede și bine. Însă prima palmă acolo am primit-o: când am absolvit, a venit tipa de la *Sohnut* să ne spună ce drepturi avem. A intrat și-a spus: „Zdravuite!”³⁷ (*Râd*) Râzi! E o insultă groaznică. M-am ridicat și am spus: „În sala asta se spune *Shalom*”. Și aici sunt mulți evrei din Rusia și vorbesc tot timpul rusește, dar îi pun la punct! Nu-i normal. Te duci la o policlinică și aia începe să-ți vorbească pe rusește! Am zis, „Spune-mi încă o dată, în ivrit”. Atunci, vaaai, că n-a știut, că mă confundă. Noi am venit acasă, în Israel, ei își aduc casa lor, aici. Aduc marfă rusească, conserve rusești.

³⁶ Succes! (ebraică)

³⁷ Bună ziua! (rusește)

Am fost șocată când am ajuns la aeroport, scria sus...

„Bine ai venit!” în rusește.

În engleză, ivrit și după aia, rusește!

Pe pachetele de alimente scrie rusește. Mi-am cumpărat un robot de bucătărie, Dumnezeu să îl binecuvânteze, instrucțiunile – în limba rusă! Noroc că scrie și în românește! (*Râsete*) Dar nu în ivrit!

Spuneai că în Israel trăiești perioada cea mai fericită din viață. Te simți acasă?

Mă simt acasă! Am ieșit în primele zile pe o terasă – nu era elegantă – și am văzut palmierii! Avem un parc foarte frumos și aici, vizavi. Și mi-am zis: nu-mi vine să cred că sunt aici! Toate visele mele erau legate de Israel! Am vrut să trăiesc aici. E țara mea! Meseriile de bază sunt aici soldați și cântăreți. Tot al doilea evreu cântă ceva acolo, melodii sefarde și așkenaze și ce vrei tu, frumoase... unele splendide. Stă publicul acolo și cântă și cunoaște textul cântecelor. La Cezarea și la Herzliya este un amfiteatru și se dau spectacole în aer liber!

Duci: Și concerte se țin acolo, și spectacole de operă, și...

Iudit: ...și expoziții, și muzee. În Israel e așa un amalgam de populație. Ghetoul îl duci cu tine. Adică noi nu avem alte cunoștințe decât timișoreni. Nu români. Timișoreni. Am o vecină sus, aia-i din București și nu mă am bine cu ea. (*Râdem*) Adina a avut prietene și sabre³⁸, de origine marocană. Dar acum și ea e prietenă cu două familii din Cluj. Au ceva în comun.

Dacă suntem atât de diferiți, care sunt trăsăturile noastre comune?

Iudit: Inteligența! (*Râdem*) Genele, este dovedit. De ce să ne ascundem?! Deci: evreul este o ființă inteligentă. Foarte asimilabilă. Foarte flexibilă, probabil din cauza nomadismului și poliglotismului.

Dragostea de carte! Ne numim „am hasefer”³⁹.

O să moară cu computerul, dragostea de carte! Copiii ăștia nu mai citesc; și nu spun că e rău. Pentru că am luat foarte mult gunoi, în afară de frumos, din cărțile pe care le-am citit. Și eu citesc pe internet, pe Facebook, mă uit pe Google după o carte, după un actor. Mă uit la un film, uneori nu îl înțeleg complet. Îl caut pe Wikipedia sau pe *Rotten Tomatoes*⁴⁰! Mă uit pe Google, aflu totul!

Și dacă scriitorul sau actorul e evreu! (Râde)

Da! În primul rând! Nepoatele mele își bat joc de mine că tot vreau să știu dacă unul e evreu sau ba! (*Râsete*)

Ne leagă religia?

Am studiat singură embriologia, ceva fantastic de interesant. Atunci când am terminat de citit, am spus că trebuie să existe Dumnezeu! Este fantastic cum se formează omul! Cum, din câteva celule, ies și osul, și mușchiul și vasele! Și Einstein a zis că lumea-i așa de perfectă.

Și a spus că Dumnezeu nu dă cu zarul.

³⁸ Născute în Israel.

³⁹ Poporul Cărții (ebraică).

⁴⁰ Pagină de web cu critici de cinema.

Da, a spus că nu e întâmplător. Duci este religios.

De când?

Dintotdeauna. El se roagă în fiecare vineri. Și face *Kiduş* vineri seara. Eu aprind lumânări de *Şabes*, dar sunt împotriva religiilor. Țin la tradiție și dau mai departe ceea ce am primit. Fetitele știu pe dinafară *Kiduş*-ul lui Ota. Și chiar dacă fiică-mea nu ține acasă...

Duci: Aprinde lumânări vineri seara.

Iudit: Aprinde lumânări. Una din nepoate a sărutat *mezuză*⁴¹ și i-am zis: „Ai să devii religioasă?” Iar ea a zis: „Asta e legat de tradiție, nu de religie”. Eu sunt atee. Dar o forță? În asta cred. Am văzut un film după romanul lui Gabriel Garcia Marquez, „Dragostea în vremea holerei”. Unul întreabă: „Crezi în Dumnezeu?” „Nu, dar mi-e frică de El”. (*Râdem*) Dumnezeu – ca forță de generare a lumii, de facere a lumii. Așa văd eu. Trebuia să fie o forță la întâlnirea a două molecule. Dar sunt împotriva religiilor, pentru că au creat mizerie! Și războaie! Și ură! Și poate exista ura aia oricum, că este în firea omului să fie răzbunător. Nu știu, eu nu am asta în mine. Eu n-am avut sentimentul că trebuie să mă răzbun pe cineva sau să simt furie. Religia a reușit să prostească oamenii să creadă în toate poveștile absurde, una mai absurdă ca alta. Cine a scris Biblia? S-a transmis din gură în gură! Tu crezi c-a fost dată de Dumnezeu? Tablele lui Moise? Au colaborat mai multe creiere și mai multe generații. Dar ce se tot adaugă la ea este dezastruos.

Să inventezi lifturi care se opresc la fiecare etaj⁴² și să spui că tu n-ai denigrat *Şabat*-ul, dar să pui pe altul să-ți aprindă lumânarea! Cum zice Oz⁴³, nu poți dialoga cu trei categorii de oameni: cu fundamentalistii, cu extremiștii și cu Dumnezeu.

Cum i-ai caracteriza pe evreii israelieni?

Eu văd aspectele pozitive ale acestui popor. Nevoia de a ajuta pe aproapele tău face parte din identitatea evreului. Nu-l lași în stradă, nu-l lași în mizerie. Se spune că nu știu cât la sută trăiește sub nivel mediu și eu trăiesc la limita sărăciei sau sub limita sărăciei. De-ar trăi toți pensionarii din România așa cum trăim noi! Deci, o trăsătură comună este solidaritatea. Și asta se învață, am primit asta prin educație, probabil. La noi în casă, în fiecare sâmbătă, lua masa cineva de la casa de bătrâni.

Duci: În Israel este dezbinare: între sefarzi și așkenazi, între seculariști și reformiști, între ultrareligioși și tradiționaliști. Și categoriile sunt bine definite! Mafia există și aici, nu numai în Sicilia! Există o categorie mare de intelectuali, una de bogătași, alta, foarte mare, de săraci. Și, în afară de asta, există categoria de *haredim*⁴⁴.

Iudit: Și mai sunt tradiționaliștii, ca noi.

Privind din Israel, cum vi se pare mentalitatea românească astăzi?

Duci: Sunt mult mai docili decât alții!

Iudit: Își subestimează capacitățile! Văd totul în negru, tot ce se întâmplă în țară.

⁴¹ Pergament cu rugăciunea de *Şema, Israel*, închis într-o teacă fixată pe pervazul ușilor din casă.

⁴² În locurile publice și în hotelurile din Israel sunt lifturi care funcționează nonstop de *Şabat*, fără să fie nevoie să apeși pe un buton. De *Şabat*, zi de odihnă, munca este interzisă.

⁴³ Amos Oz, celebru scriitor israelian.

⁴⁴ Evrei foarte religioși.

Duci: Ceea ce nu este de mirare, pentru că e corupție foarte mare, dar nu există țară în care să nu fie.

Iudit: Sunt extrem de autocritici, până la autodenigrare și nu au speranță! Nu sunt destul de activi să înlătore ce pot înlătura! Nu sunt nici destul de patrioți. Nu-și iubesc destul țara!

Sub semnul dorului

Duci: Asta am uitat să-ți spun. În anul III și IV, am avut doi profesori nemți: unul era chimist și era reprezentantul IG Farbenindustrie. Eu știu că în anii războiului a stat la poarta de la *Deutsches Haus* la Timișoara, îmbrăcat în uniformă maro, cu cizme. A ajuns profesor la Facultatea de Chimie, la Politehnică. Celălalt profesor preda tehnologia produselor farmaceutice, iar înainte avuse farmacie la Arad, unde era afișat afară „Juden unerwünscht”⁴⁵. Am învățat pentru examenul de farmaceutică din monografia, am citit despre enzime, despre antibiotice. N-a avut ce să facă! Trebuia să-mi dea nota maximă. Cel cu *Deutsches Haus*, mare hitlerist, ăla mi-a dat numai 9. Dar n-au avut ce să-mi facă! Le-am spus lucruri pe care, eventual, nici nu le știau! Am citit atunci enorm de mult, monografia întregi. Nu era așa simplu...

Iudit: N-a avut o viață ușoară, Duci al meu...

Duci: Și încă ceva! Trebuia să lucrez de trei ori mai mult decât ceilalți colegi! După ce eram deja asistent și făceam cercetare, de trei ori mai mult am lucrat! Ca să am suficiente lucrări. Am avut foarte multe lucrări, numai că nu au apărut în străinătate, doar după '89.

Știi ce este? Acuma îmi dau seama că cine vine în Israel trebuie să vină cât timp e tânăr. Eu, când am venit aici, eram deja un om în vârstă, la pensie. Și nici aici n-a fost ușor...

Iudit: Nu. Pentru Duci n-a fost ușor. Nu a fost ușor...

Duci: Au fost și părți foarte frumoase...

Vă lipsește Timișoara?

Duci: Mie? Da! Da, da, îmi lipsește. Eu nici nu neg treaba asta!

Iudit: Mie nu-mi lipsește, dar eu iubesc Timișoara! Nu-mi lipsește. Îmi place acolo. Cum să spun? Plec de acasă și mă duc acasă. Mă plimb pe străzi, parcă n-aș fi plecat! Știu fiecare colț, fiecare casă. E frumos, e splendid! Și oamenii! Noi nu știm de necazurile săracilor și ale pensionarilor. Cei pe care îi cunoaștem, se descurcă. Nu se plâng. Am fost la mulți foști colegi de la facultate și ne-au primit așa de frumos!

Duci: Eu am fost inițial foarte rezervat față de întâlnirea de la Haifa⁴⁶, că am zis că n-am ce să fac eu, bătrânul, acolo. Dar am găsit și oameni mai în vârstă și m-am întâlnit cu o serie de foști studenți de ai mei.

Iudit: Întâlnirea a fost formidabilă, încă o dată trebuie să te felicit. Cât m-am luptat cu snobii ăștia, cu Duci și cu alții, că sunt numai tineri și ce să caute, că nu ne cunosc și nu-i cunoaștem... Ce m-am bucurat! Au fost copiii prietenilor mei; și Adina cu tot corul de la Comunitate stăteau la o masă. Păi nu-i frumos? Și ginerele meu bucureștean, ce încântat a fost! Și a zis: așa ceva bucureștenii n-au să facă niciodată. Nici nu pot!

Duci: M-am întâlnit acolo cu o serie de oameni chiar de vârsta mea. Cu Tomi Laszlo, de

⁴⁵ „Evreii nu sunt bineveniți”, adică interzis pentru evrei. (germană)

⁴⁶ În mai 2011, a avut loc la Haifa o întâlnire a evreilor timișoreni din Israel, cu participarea unora din alte țări.

exemplu, el e mai în vârstă ca mine și pe el îl știu din liceu.

Iudit: Frumos a fost! Și tămâierile, scurte. Totul a fost foarte reușit!

Când am fost în Timișoara acum doi ani, a fost chiar *Șavuot*. Și cine cântă? Eva, Gloria și soprana era Florica Ivan, care a fost cântăreață de operă și care a fost colegă de clasă cu mine. Când a cântat „*Șema, Israel*”⁴⁷, s-a uitat la mine...

Îți curgeau lacrimile!

Iudit: Da, da. Mi-a spus, „Pentru tine am cântat.” Asta îmi lipsește aici!

Serviciul divin era foarte frumos la noi!

Iudit: Splendid! Și cuvântările rabinului Neumann despre pericopa săptămânii erau întotdeauna legate de actualitate. Dacă se întâmpla ceva în Israel, ne rugam pentru Israel, dacă era război, dacă se întâmpla ceva în lume, apela la compasiune pentru ceea ce se întâmpla în lume. Când am fost acum doi ani în sala aia nenorocită de lângă Sinagoga din Fabrik, care și-acuma funcționează, n-am vrut să stau pe locul unde a stat mama ta. Am stat lângă locul ei.

Îmi vine foarte greu să merg acolo!

Iudit: Te cred. Eu nu intru în casa în care am crescut! N-am fost! Niciodată. Că aud vocile. Nu, nu, nu pot să mă duc. M-am uitat de departe cum arată, n-am intrat. Și ție ți-e greu... Auzi vocile! Auzi vocile... Ne e dor!

Duci: Un chimist alimentar terminase la Galați și a venit să se înscrie la doctorat cu frecvență. Era la laborator, împreună cu noi. L-am ajutat, că era în domeniul pe care l-am studiat și eu, i-am dat bibliografie, i-am dat o serie de idei. Acum e decan la Sibiu. A venit la Timișoara, pentru că știa că vin, de la o colegă pe care o ajutasem la doctorat. Pe ea am ajutat-o în sensul că i-am făcut legătura cu acest profesor la Sibiu, care a acceptat să fie membru în comisia ei de doctorat, pentru că șeful meu nu a acceptat-o. Ei bine, decanul de la Sibiu a aflat de la această colegă că venim la Timișoara și a venit special, ca să ne vadă. Zilele trecute mi-a telefonat iar colega.

Iudit: Și din Germania îl cheamă colegii, tot timpul. Era foarte respectat. Aici nu prea are prieteni, nu ridică telefonul, nu vorbește la telefon.

Duci: Îți spun care este handicapul mare: din poziția pe care am avut-o, nu că era nu știu ce, eu nu mă laud grozav că am fost ceea ce am fost, dar acum am devenit un analfabet, înțelegi? Asta este ceea ce mă dărâmă! Cum să-ți spun? Se spune că vorbești *ivrit cala*, ebraică elementară, dar ivritul meu este deosebit de elementar! Când am fost la ulpan să învățăm limba, nu auzeam! Acum am un aparat auditiv, dar atunci n-am avut! Dacă nu am în urechi aparatul, nu înțeleg cuvântul. Și vârsta contează, pentru că n-am venit la 20 de ani!

Iudit: Și este foarte meticulos. Desena literele, avea niște caiete grozave. Și cine are caiete frumoase...

Duci: ...nu are timp să învețe.

Iudit: E foarte meticulos. Și la computer, și cu telefonul. Îi spun: nu încerca să înțelegi tot! Apasă pe buton și vezi! El citește și se uită la filme. Citește scrisori, ziare, foarte multe ziare, în cinci limbi, germană, engleză, franceză, română și maghiară.

Duci: Uneori, foarte rar, în maghiară, ca să mă autoexcit! (*Râdem*) Să-i înjur!⁴⁸

⁴⁷ Rugăciune care exprimă chintesența monoteismului iudaic. *Șema, Israel, Adonai Elohenu, Adonai Ehad*. În traducere: *Ascultă, Israel, Domnul Dumnezeu nostru este Unic*.

⁴⁸ Aluzie la situația politică actuală din Ungaria, unde partidul de extremă dreaptă face parte din Parlament.

Ce ziceți: alia în Israel a fost o hotărâre bună?

Iudit: Pentru mine, sută la sută.

Duci: Dar prețul a fost totuși destul de ridicat.

Duci și Iudit Cohen împreună cu Getta Neumann. Lod, Israel, nov. 2012

Interviu realizat de **Getta Neumann**

Lod, Israel, noiembrie 2012.

Interviu publicat în volumul "Destine evreiești în Timișoara. Portretul comunității din perioada interbelică până azi". Editura Hasefer 2014